

Ивана Величковић*

Факултет безбедности, Универзитет у Београду

БАНАТ ОД 18. ДО ПОЧЕТКА 21. ВЕКА: ОД СТРАТЕШКИ ВАЖНЕ ОБЛАСТИ ДО ПЕРИФЕРИЈЕ У ЕВРОПИ

Сажетак

Од некад стратешки врло важне области, Банат се данас суочава са два проблема од кључног значаја за његов даљи развој – привредном неразвијеношћу и депопулацијом. Од 18. до почетка 21. века Банат је прошао кроз четири колонизациона таласа који су суштински утицали на његов развој и карактер. На Банат се гледало као на значајну одбрамбену тачку, богату ресурсну основу и погодно место за насељавање различитих народа. Истраживање се усредсређује на мотиве различитих колонизационих власти за планским насељавањем и преуређењем Баната од мочварног до погодног места за живот. Ови чиниоци се анализирају кроз векове, почев од аустријске, преко мађарске, па све до југословенске колонизационе политике. За изворе су узети релевантни радови из домаће научне литературе о историји и развоју Баната, савремена истраживања о демографским променама у Банату и резултати пописа из 2011. године. Резултати истраживања су показали да су улагања у Банат одувек имала јасне војне, политичке и економске интересе. Главни циљ истраживања је разматрање тих интереса и повезивање са данашњом ситуацијом у Банату коју одликују одсуство политичке и економске развојне стратегије и демографски пад као директна последица тога.

Кључне речи: колонизациона политика, становништво, миграције, развој, Банат.

* Студент докторских студија

1. УВОД

Банат је одувек био гранична територија која је због свог специфичног положаја претрпела бројне смене власти и више различитих колонизационих политика. У нововековној и савременој историји Баната могу се уочити четири велика таласа планског насељавања и развоја који су оставили трајан печат на изглед и карактер ове области. Први талас траје од Пожаревачког мира (1718) до формирања Аустроугарске монархије (1867). У њему доминира аустријска колонизациона политика. Други талас почиње са Аустроугарском нагодбом (1867) и траје све до краја Првог светског рата (1918). Одликује га мађарска колонизациона политика. Трећи талас подразумева период између два светска рата у коме доминира српска национално-политичка оријентација, али у ком националне мањине и даље играју значајну улогу у друштвеном животу Баната. Напослетку, четврти талас наступа са завршетком Другог светског рата и у њему је уочљиво насељавање становништва из ратом опустошених крајева БиХ, Црне Горе, Санџака, Лике, Баније, Кордуна и других делова Југославије.¹⁾

Циљ истраживања је да се идентификују мотиви различитих колонизационих власти за насељавањем и развојем Баната. Посебно ако се има у виду чињеница да је Банат почетком 18. века био највећим делом мочварна, ненасељива област. Иако су кроз векове услови за живот и рад у Банату веома промењени, ова област се данас суочава са два врло озбиљна проблема. Један од њих је привредна заосталост, а други депопулација као директна последица тога. Да би се стекао увид у ток насељавања и развоја Баната, али и донели закључци о последицама непостојања адекватне политичке и економске стратегије за ову област у данашње време, у наредних неколико поглавља биће представљени демографски и привредни развојни правци немачке, мађарске и југословенске колонизационе политике. Последње поглавље биће посвећено миграцијама деведесетих година и на почетку 21. века, као и најзначајнијим проблемима са којима се Банат данас суочава.

2. НЕМАЧКА КОЛОНИЗАЦИОНА ПОЛИТИКА У 18. ВЕКУ

Банат се одувек истицао својим положајем у саобраћајном смислу и плодном земљом. Зато је био привлачан за насељавање

1) Мирјана Малуцков, *Румуни у Банату*, Војвођански музеј, Нови Сад, 1985, стр. 12.

суседним и даљим народима, а свака промена власти је са собом носила промену етничког састава његовог становништва.²⁾ У римско доба веће насеобине представљали су само Оршава и Карансебеш. Словени су почели у већем броју да насељавају Банат током 6. и 7. века. У време Угарског краљевства, почев од 11. века, у Банату су се развијали градови као средишта трговине и занатства. У литератури се могу пронаћи подаци да су најстарији банатски градови из тог периода Чанад (1030), Панчево и Ковин (1153). Угарска владавина се завршава са освајањем Баната од стране Турака 1658. године.³⁾ За све време турске владавине Јужни Словени су постепено пристизали у банатску плодну равницу и до доласка Аустријанаца постали преовлађујуће становништво. Стога не чуди да су мађарски и страни географи у својим белешкама крајеве северно и источно од Дунава називали “Новом Србијом”.⁴⁾

Мировним споразумом у Пожаревцу 1718. године Банат је постао аустријски посед и тампон-зона између Турске и Угарске са циљем спречавања њиховог будућег савезништва против Хабзбуршке монархије.⁵⁾ Када су Аустријанци крочили у Банат затекли су слабо насељен и због честих поплава Дунава, Тисе, Тамиша и Бегеја, мочваран и неприступачан терен. Највеће место био је Бечкерек (Зрењанин) са свега око сто кућа. Била је то област коју је требало населити и најпре пољопривредно развити. Зато су се нове власти одлучиле на колонизацију католичким породицама из Западне Европе. За реализацију колонизаторских планова била је формирана посебна Дворска канцеларија у Бечу.⁶⁾

Бројни колонисти из тадашњих немачких кнежевина кретали су се ка Улму, који је био „главни сабирни центар колонизације“. Одатле су пловили Дунавом на сплавовима, тзв. „улмским

2) Владан Јојкић, *Национализација Бачке и Баната: етно-политичка студија*, Јовановић и Богданов, Нови Сад, 1931, стр. 6.

3) Срећко Милекер, *Историја градова и градског развића у Банату*, Историјски архив у Панчеву, Панчево, 2004, стр. 9-15.

4) Владан Јојкић, *Национализација Бачке и Баната: етно-политичка студија*, нав.дело, стр. 11.

5) О току освајања и одлукама о будућем статусу Баната читати у: Жарко Димић, „Први Аустро-турски рат 1716-1718. и ослобођење Баната од турске власти“, у зборнику: *Банат кроз векове* (приредили: Миодраг Матицки, Видојко Јовић), Вукова задужбина, Београд, 2010, стр. 191; Јохан Јакоб Ерлер, *Банат*, Историјски архив у Панчеву, Панчево, 2004, стр. 3-8; Срећко Милекер, *Историја градова и градског развића у Банату*, нав.дело, стр. 35.

6) Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини II*, Матица српска, Нови Сад, 1990, стр. 24-28; Јан Бабиак, „Словаци у Банату“, у зборнику: *Банат кроз векове* (приредили: Миодраг Матицки, Видојко Јовић), Вукова задужбина, Београд, 2010, стр. 713.

кутијама“ све до Беча, а од Беча даље настављали пут до бројних дестинација у средњем и јужном Подунављу где су оснивали своје насеобине. Од бројних колониста који су потицали из Баден Витенберга, Алзаса, Лотарингије, Саксоније, Тирола, Шлезеије, Пруске и других делова данашње Немачке, временом је образован јединствени етнички елемент на простору јужног Подунавља познат под називом „подунавске Швабе“.⁷⁾ Од двадесетих до деведесетих-их година 18. века, организована је масовна колонизација Баната. На хабзбуршком престолу су се за то време сменила четири владара – Карло VI, Марија Терезија, Јосиф II и Леополд II, па су и сеобе Немаца у Банату добиле називе по њима – каролинска, терезијанска и јозефинско-леополдинска.⁸⁾

Главни планер и организатор колонизације Баната у време хабзбуршког цара Карла VI (1711-1740) био је аустријски државник и генерал Флоримунд Клаудије Мерси. Стратегијски разлози колонизације налагали су обимно привлачење Немаца који би створили брану могућем турско-угарском савезништву. Потреба за одбраном од Турака је била константна, али је већ у то време била присутна и идеја о продирању преко Балкана даље на Исток. Коришћена су сва могућа средства пропаганде као мамац за привлачење колониста, а прве међу њима чинили су војници, ветерани, чиновници, војне занатлије, рудари, трговци и превозници.⁹⁾ Реализацијом Мерсијевог плана који је предвиђао изградњу канализационе мреже, путева и мостова, као и постепени развој агрикултуре, вртарства, виноградарства, воћарства и повртарства, ударени су темељи за преображај Баната од мочварне до насељиве области.¹⁰⁾

Иако су први талас колонизације испратиле бројне неприлике – сиромаштво, баровита банатска клима, влажне куће, слаба

7) Александар Крел, „Промене стратегије етничког идентитета Немаца у Суботици у другој половини 20. века“, *Гласник Етнографског института САНУ*, Етнографски институт САНУ, Београд, бр. LIV/2006, стр. 322.

8) Бранко Бешлин, „Немци у Банату“, у зборнику: *Банат кроз векове* (приредили: Миодраг Матицки, Видојко Јовић), Вукова задужбина, Београд, 2010, стр. 622.

9) Борислав Јанкулов, *Преглед колонизације Војводине у XVIII и XIX веку*, Матица српска – Одељење за друштвене науке, Нови Сад, Историјски архив у Панчеву, Панчево, 2003, стр. 9-10; Золтан Ђере, „Скица промена етничког састава становништва на тлу данашње Војводине 1526-1910“, *Истраживања*, Филозофски факултет, Нови Сад, бр. 15/2004, стр. 115.

10) Више о Мерсијевом плану читати у: Борислав Јанкулов, *Преглед колонизације Војводине у XVIII и XIX веку*, нав.дело, стр. 10; Бранко Бешлин, „Немци у Банату“, нав.дело, стр. 625; Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини II*, нав.дело, стр. 42; Јан Бабиак, „Словаци у Банату“, нав.дело, стр. 714.

исхрана, нездрава вода за пиће, заразне болести (посебно маларија и куга), аустријске власти нису биле обесхрабрене. Напротив, царица Марија Терезија (1740–1780) тежила је да очува немачки карактер колонизације Баната, да ојача границу на Дунаву вештом војном снагом и повећа продуктивност житеља Баната. У мере које је предузимала у даљем току колонизације убрајају се додела земље, кућа, стоке и алата колонистима, ослобађање од пореза, кулука и обавезе уконачавања војника пуне три године и давање прве робе трговцима на отплату. Двор се постарао да насељена места добију храмове и школске зграде и издвајао средства за свештеничке и учитељске станове и плате. У последњој деценији њене владавине Банат су населили колонисти вични земљорадњи у тој мери да су могли подучавати оне који су ту живели много пре њих.¹¹⁾

Цар Јосиф II (1780–1790), син и наследник Марије Терезије, два пута је посетио Банат за живота своје мајке. Пуно је полагао на просвећивање колониста, дубоко верујући у интелигенцију и знање као главне услове за бољи рад и развој моралне свести радника. Сматрао је да треба појачати селекцију колониста и вршити одабир имућнијих и раду вичнијих људи, али и да треба избегавати обећања приликом врбовања која се не могу испунити. Услови под којима се одвијала колонизација од 1782. године били су много повољнији него што је то било у претходном периоду: пуна верска слобода ма које вероисповести, нова и удобна кућа за сваку породицу, прибор за рад и стока земљорадницима, новац за алат занатлијама и ослобођење плаћања пореза на 15 година, новчана помоћ све до почетка сопствене зараде, ослобођење од сваког пореза и кулука на 10 година.¹²⁾

Цар Јосиф II је привредни развој планирао на основу природних предиспозиција Баната. У источном планинском делу развијало се виноградарство, сточарство, рударство и индустрија, а у западном низијском делу пољопривреда. Колонисти су упућивани у одређене области сходно њиховим способностима и струци. У Банату су били добродошли сви они који су хтели да раде. Јосиф је желео да развије чврсту међусобну солидарност свих житеља Баната, да омогући раст њиховог капитала и постигне опште бла-

11) Борислав Јанкулов, *Преглед колонизације Војводине у XVIII и XIX веку*, нав.дело, стр. 15-29; Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини II*, нав.дело, стр. 39-43.

12) Борислав Јанкулов, *Преглед колонизације Војводине у XVIII и XIX веку*, нав.дело, стр. 32-33; Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини II*, нав.дело, стр. 43; Бранко Бешлин, „Немци у Банату“, нав.дело, стр. 626.

гостање које би у крајњем доприносило и самој Монархији. Имао је визију о чврстој народној заједници у чијој би основи била јака земљорадничка класа. Зато је много више пажње од својих претходника поклањао одабиру оних колониста који су из редова вредних и радних људи.¹³⁾

Важно је истаћи да се за све време аустријске планске колонизације одвијало насељавање и других народа. Границе Монархије су биле отворене Србима из Отоманског царства током читавог 18. века. Било је појединачних, групних, па и масовних сеоба због ратова, неродних година и потраге за бољим животом.¹⁴⁾ Били су јефтина радна снага на периферији царства, практично добродошли у реализацији војних, политичких и економских циљева Бечког двора. Из дубина Османског царства пристизало је у Банат и трговачко становништво које су чинили Цинцари, Грци, Јермени и Јевреји. Аустријске власти су углавном вршиле утицај да се трајно настањују и тако појачавају домаћу популацију, повећавају државне приходе као порески обвезници и штите безбедност граница као граничари.¹⁵⁾

Иако су били подозриви према Мађарима због бојазни од њиховог могућег савезништва са Турцима, у корист њиховог насељавања превагнули су привредни разлози. У Банату је било пуно посла на регулисању речних токова и одводњавању баруштина, а Мађари су имали искуство у том послу. Осим тога, били су добри узгајивачи дувана и вртлари.¹⁶⁾ Румуни су се уклапали у план колонизације Хабзбурговаца највише због тежње да се ојача граница према Турцима,¹⁷⁾ а Бугари зато што су били вредни земљорадници, вешти у наводњавању земље и добри борци.¹⁸⁾ Ипак, двору најомиљенији колонисти били су Словаци. Издвајали су се dobrим здрављем и способношћу лаке адаптације на различитим теренима. Били су трезвени, поуздани у раду, уредни у плаћању

13) Борислав Јанкулов, *Преглед колонизације Војводине у XVIII и XIX веку*, нав.дело, стр. 33-35.

14) Золтан Ђере, „Скица промена етничког састава становништва на тлу данашње Војводине 1526-1910“, нав.дело, стр. 112.

15) Јован Ердељановић, *Срби у Банату*, Матица српска, Нови Сад, 1986, стр. 7-8.

16) Борислав Јанкулов, *Преглед колонизације Војводине у XVIII и XIX веку*, нав.дело, стр. 41-45; Добривоје Николић, *Срби у Банату у прошлости и садашњости*, Уранија, Нови Сад, 1941, стр. 34-53; Золтан Ђере, „Скица промена етничког састава становништва на тлу данашње Војводине 1526-1910“, нав.дело, стр. 116.

17) Лаура Спарису, „Румуни у Банату“, у зборнику: *Банат кроз векове* (приредили: Миодраг Матицки, Видојко Јовић), Вукова задужбина, Београд, 2010, стр. 600.

18) Борислав Јанкулов, *Преглед колонизације Војводине у XVIII и XIX веку*, нав.дело, стр. 51.

пореза, већи произвођачи него потрошачи и верски толерантни. Власти су од њих очекивале много војника, много порезника и атмосферу у којој ће преовладати римокатолици.¹⁹⁾

Наклоност колонизаторских власти стекли су и Чеси који су такође били поштовани због њихових радних навика, вичности у земљорадњи и занатском послу. У Мерсијев план колонизације ушли су и Италијани због своје умешности у производњи свиле и пиринча. У то време су се у малом броју појавили чак и Французи и Шпанци, али је њихово задржавање било кратког века. Демографски мозаик Баната у 18. веку употпуњавали су још и Хрвати, Русини, Козаци, Јермени, Јевреји и Роми.²⁰⁾ Међу њима, Јермени су као вредни трговци стоком били радо виђени колонисти, док Јевреји нису били добродошли због њихових добрих односа са Турцима. Положај им се побољшао тек у време Јосифа II, који им је омогућио да исповедају своју веру, да се школују и баве земљорадњом, трговином, занатством и другим пословима.²¹⁾

3. НЕМАЧКА И МАЂАРСКА КОЛОНИЗАЦИОНА ПОЛИТИКА У 19. ВЕКУ

19. век је започео бурним Наполеоновим добом које је изазвало масу избеглица у Европи и погодновало аустријским властима да наставе са реализацијом својих колонизационих планова. Банат је био поштеђен Наполеонових ратова, али и ратовања са Турцима који су од почетка века били окупирани српским устанцима и очувањем своје империје. Осим што су насељавали већ постојећа, Немци су оснивали и нова насеља. Колонизација је поред војног задобила претежно привредни карактер. Радило се на унапређењу пољопривреде у западној сфери и на покретању индустријске производње у источној сфери богатој рудом гвожђа и угљем. Градили су се артески бунари и почео искоришћавати делиблатски песак у јужном Банату за развој виноградарства, воћарства и пчеларства. Ове мере су допринеле да Банат на крају 19. века располаже са много више капитала но што га је имао на почетку века.²²⁾

19) Исто, стр. 52-54.

20) Исто, стр. 54-61.

21) Војислав Радовановић, „Јевреји у Банату“, у зборнику: *Банат кроз векове* (приредили: Миодраг Матицки, Видојко Јовић), Вукова задужбина, Београд, 2010, стр. 761-763.

22) Борислав Јанкулов, *Преглед колонизације Војводине у XVIII и XIX веку*, нав. дело, стр. 65-67.

Због унапређене пољопривредне производње и вишка производа омогућен је привредни, друштвени и демографски развој у читавој тадашњој Угарској, а у корак са друштвеним снажењем ишло је и буђење националне свести и мађарског национализма. Централна окупљеност Мађара унутар Угарске ујединила је њихову снагу и омогућила им да од Беча издејствују власт у Угарској Аустроугарском нагодбом 1867. То је условило велику промену националног развитака Баната. Уследила је колонизација мађарског народа уз максималне олакшице које су укључивале доделу земље, ослобађање од пореза, осигурање живота и имовине, подизање хигијенских радничких домова и сл. Села су насељавали мађарски вртлари, сadioци дувана, ратари, али и кубикаши који су помогли изградњу канализационих мрежа у пространим баровитим низијама, док се у градовима интензивно развијала индустрија и трговина.²³⁾

Један од највећих циљева Мађара је био да створе јаку националну државу и Банат су видели као део ње. Постепено су преузимали најважнија места у администрацији и наметали употребу мађарског језика у свим областима јавног деловања, посебно у школама. Многи не-Мађари су зарад личне еманципације својевољно подлегали мађаризацији. Католичка црква је одиграла значајну улогу у ширењу мађарског језика међу Словацима, Немцима и католичким Јужним Словенима. Међу мађарским политичким странкама није било никаквих неслагања у вези са мерама које су се предузимале, што је указивало на опште унутрашње слагање у вези са званичном политиком мађаризације. Мађари су постали већинско становништво Баната до почетка Првог светског рата. Пред сами рат није било ниједног града у коме бар 2/5 односно 40% становништва није говорило мађарски језик.²⁴⁾

Идеји мађаризације су служили црква, школа, установе и надлештва. Сва пољопривредна, трговачка и индустријска предузећа, железнице, задруге и новчани фондови били су у рукама Мађара.²⁵⁾ Насељавања других народа су била дозвољена ако су према процени мађарских власти служила остваривању привредних циљева. Тако је колонизација делом обухватила Румуне који

23) Владан Јојкић, *Национализација Бачке и Баната: етно-политичка студија*, нав. дело, стр. 14-19; Борислав Јанкулов, *Преглед колонизације Војводине у XVIII и XIX веку*, нав. дело, стр. 79-82.

24) Владан Јојкић, *Национализација Бачке и Баната: етно-политичка студија*, нав. дело, стр. 29-34; Јован Пејин, *Срби и Мађари*, Комуна, Кикинда, 1996, стр. 17-19.

25) Добривоје Николић, *Срби у Банату у прошлости и садашњости*, нав. дело, стр. 169-173.

су се бавили сточарством на пространим банатским предијама, Бугаре који су били способни вртлари, Словаке и Чехе који су важили за вредне, истрајне и погодне колонисте из политичких, културних и верских разлога, и Јевреје који су се претежно бавили трговином.²⁶⁾ Већа померања Срба ка Банату у 19. веку уочена су само у време српских устанака против Турака (1804–1815).²⁷⁾ Првим савременим пописом становништва на територији Баната сматра се попис из 1869. који је изведен под окриљем статистичке службе Угарске. У Банату је тада живело 473 128 становника, а према последњем попису с краја 19. века 516 715 становника.²⁸⁾

4. КОЛОНИЗАЦИЈА БАНАТА ПОСЛЕ ПРВОГ И ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Формирање нове државе, Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Краљевине СХС), значило је за Банат потпуну промену миграционих кретања. Зауостављено је вековно насељавање не-словенског становништва и омогућен прилив са југа, и то најпре добровољаца из Првог светског рата.²⁹⁾ Немци, Мађари, Румуни, Словаци и други постали су националне мањине унутар нове државе. Као пуноправни грађани, они су наставили да воде богат и динамичан привредни, друштвени и културни живот.³⁰⁾ Нову генерацију колониста чинили су добровољци српске војске у Првом светском рату са простора Лике, Кордуна, Босне и Херцеговине, Далмације и у мањој мери са Црногорског приморја. Колонизација је задобила масовни карактер услед тежње за бољим животом у питомијим, равничарским областима у којима се могла

26) Борислав Јанкулов, *Преглед колонизације Војводине у XVIII и XIX веку*, нав.дело, стр. 87-89.

27) Владан Јојкић, *Национализација Бачке и Баната: етно-политичка студија*, нав.дело, стр. 23-24.

28) Анђелија Ивков-Цигурски, Милка Бубало-Живковић, Милана Пашић, „Промене броја становника Баната крајем XX века, са освртом на пограничне општине“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, Матица српска, Нови Сад, бр. 131/2010, стр. 306.

29) Јован Пејин, „Банат у „Великом рату“ 1914-1918. године и ослободилачки напор“, у зборнику: *Банат кроз векове* (приредили: Миодраг Матицки, Видојко Јовић), Вукова задужбина, Београд, 2010, стр. 237; Милан Мицић, *Развитак нових насеља у Банату (1920-1941)*, Војвођанска академија наука и уметности, Нови Сад, 2013, стр. 29-31; Слободан Ђурчић, „Једна мало позната миграција ка Војводини“ *Зборник Матице српске за друштвене науке*, Матица српска, Нови Сад, бр. 121/2006, стр. 70.

30) Александар Крел, „Промене стратегије етничког идентитета Немаца у Суботици у другој половини 20. века“, нав.дело, стр. 322-323.

задовољити потреба за храном. Циљ државе је био да што више насели Банат „државотворним становништвом“ како би се заштитила новоформирана граница и изменило етничко стање у корист Срба.³¹⁾

До Другог светског рата Немци су били заступљени у становништву Баната са 22,6%.³²⁾ Након рата остао је само мали број оних који су служили у редовима Народноослободилачке војске Југославије (НОВЈ). Више од 60% Немаца се повукло са војском Рајха у Аустрију и Немачку, док је за остале, који нису спадали у групу бораца НОВЈ, уследила репресија власти која је подразумевала хапшења, затварања у логоре и извођења пред војне судове. Паралелно је текао процес национализације њихове имовине и одузимања грађанских права. Последњи осуђени Немци пуштени су на слободу 1952. и већина се преселила у Аустрију и Немачку. Од некад најважнијег чиниоца политичког, економског и културног живота Баната, Немци су до средине шездесетих година постали занемарљиви по бројности.³³⁾

За време нацистичке окупације страдао је велики број Срба, Јевреја и Рома. Према подацима Савеза јеврејских општина, до маја 1942. у Банату више није било Јевреја. После рата обновљене су само три јеврејске општине – у Панчеву, Зрењанину и Кикинди.³⁴⁾ Ионако малобројни Руси, који су живели у Банату у међуратном периоду, ишчезли су када је отпочео сукоб југословенских власти са Информбироом. Након серије хапшења, саслушавања и протеривања, само неколицина је успела да сачува југословенско држављанство и задржи посао и имовину.³⁵⁾ Због сарадње са окупатором, страдања Мађара и Румуна су била много мање изражена. Демографски дефицит у Банату је превазиђен планском колонизацијом у којој је насељено око 220 хиљада колониста, Срба, Хрвата, Црногораца, Македонаца и Словенаца. Тиме је Ба-

31) Милан Мицић, *Развитак нових насеља у Банату (1920-1941)*, нав.дело, стр. 82-87.

32) Анђелија Ивков, *Демографска слика Војводине*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2006, стр. 45-49.

33) Јован Пејин, *Преглед прошлости Срба у Банату*, Вездес, Београд, Историјски архив, Зрењанин, Историјски архив, Кикинда, Историјски архив, Панчево, 2003, стр. 206-211; Александар Крел, „Промене стратегије етничког идентитета Немаца у Суботици у другој половини 20. века“, нав.дело, стр. 323-324.

34) Јован Пејин, *Преглед прошлости Срба у Банату*, нав.дело, стр. 202-203; Војислав Радовановић, „Јевреји у Банату“, нав.дело, стр. 780-784.

35) Алексеј Арсењев, „Руси у Банату“, у зборнику: *Банат кроз векове* (приредили: Миодраг Матицки, Видојко Јовић), Вукова задужбина, Београд, 2010, стр. 708-710.

нату осигурано словенско етничко обележје, а Мађари су постали најбројнија национална мањина.³⁶⁾

У првој организованој колонизацији, која је трајала до 1948, у Банату је насељено око 80 хиљада људи из свих југословенских република. Циљ је био збрињавање из ратом опустошених и пасивних крајева земље. Након 1948. наставило се стихијско насељавање, а досељеници су се најчешће прикључивали својим рођацима. У свим јужнобанатским местима се населио знатан број досељеника из јужне Србије и Македоније. Мада је било приметно и одсељавање млађе популације са циљем рада у иностранству.³⁷⁾ У другој масовној колонизацији која се одвијала од 1955. до 1965, највећи број колониста чинило је сеоско становништво из планинских и аграрно пренасељених крајева БиХ, Хрватске, Србије и Црне Горе. Било је то последње масовно усељавање са аграрним мотивом.³⁸⁾ Од средине осамдесетих година банатска популација је ушла у процес депопулације. Посебно је лоша ситуација у пограничним општинама, које су најзначајније за осигурање граница и очување српског етничког карактера.³⁹⁾

5. БАНАТ ДЕВЕДЕСЕТИХ И НА ПОЧЕТКУ НОВОГ МИЛЕНИЈУМА

Ратни сукоби на простору бивше Југославије деведесетих година проузроковали су масовне миграције, а највећи број људи је избегао из Хрватске. Од укупно 186 463 избеглих на територији Војводине, у Банату се нашло 34 048 лица, што се може видети у резултатима пописа из 2002. Најмање их је било досељено у Севернобанатском округу 5 401, нешто више у Средњобанатском 11 797, а највише у Јужнобанатском округу 16 850. Миграциони пут ка Банату је био утабан још из периода након Првог свет-

36) Золтан Ђере, „Скица промена етничког састава становништва на тлу данашње Војводине 1526-1910“, нав.дело, стр. 121.

37) Анђелија Ивков, *Демографска слика Војводине*, нав.дело, стр. 40-41, 50; Анђелија Ивков-Цигурски, Милка Бубало-Живковић, Тамара Лукић, Александра Драгин, Љубица Ивановић, Милана Пашић, *Демографски развој пограничних општина Баната у другој половини XX века*, ПМФ – Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад, 2010, стр. 314.

38) Слободан Ђурић, „Једна мало позната миграција ка Војводини“, нав.дело, стр. 69-74.

39) Анђелија Ивков-Цигурски, Милка Бубало-Живковић, Тамара Лукић, Александра Драгин, Љубица Ивановић, Милана Пашић, *Демографски развој пограничних општина Баната у другој половини XX века*, нав.дело, стр. 165.

ског рата када се доселио велики број Срба са простора Лике, Кордуна, Босне и Херцеговине и Далмације.⁴⁰⁾ Ако се изузме овај прилив становништва, другог већег није било. Банат је и пре него да рат захвати Југославију изгубио имиџ области погодне за нова масовна насељавања, а економска криза која је наступила са рас-
пламсавањем рата томе је још више допринела.

Банат је на почетку 21. века по свом карактеру и даље мултинационалан. О томе говоре резултати последњег пописа (2011). Иако је Банат већински српски, велики број националности се до дан-данас одржао на овом простору. Око 65% становника Баната чине Срби, док су најбројнија национална мањина Мађари који чине 16,8% укупне популације. За њима следе Румуни са 3,6%, Роми са 3,18%, Словаци са 2,56% и Македонци са 1.1% удела у укупној популацији. Све остале народности су заступљене са мање од 1% удела у укупној популацији. Међу њима су нешто бројнији Хрвати (2 838), они који се изјашњавају као Југословени (2 612), Црногорци (1 546) и Бугари (1 075). Са мање од хиљаду становника појединачно заступљени су они који се декларишу као Муслимани (837), Немци (828), Албанци (708), Словенци (550), Јевреји (411); Руси (330), Бошњаци (208), Украјинци (156), Горанци (148), Буњевци (146), Власи (134) и Русини (91).⁴¹⁾

Депопулација Баната, посебно у пограничним општинама, представља велики проблем. Број становника би се могао повећати само ако би дошло до веће имиграције, али то је тренутно мало вероватно. У процесу транзиције и лоше спроведене приватизације велики број људи је остао без посла. Само би економско јачање Баната могло да повећа привлачност и атрактивност ове области за останак младих и повећање наталитета, а затим и за имиграцију из других крајева Србије и суседних земаља. Међутим, недостатак квалитетних развојних програма и одлучне иницијативе из године у годину убрзава демографски пад.⁴²⁾ Ако би се пратило кретање броја становника од 1991. до 2011. приметило би се значајно смањење броја становника у сва три банатска

40) Владимир Станковић, Љиљана Ђорђевић, „Попис 2002: Избеглице у Србији“, у зборнику: *Миграције, кризе и ратни сукоби на Балкану с краја 20. века* (приредио: Горан Пенев), Друштво демографа Србије, Демобалк, Београд, 2011, стр. 92-94.

41) Републички завод за статистику, *Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Србији 2011*, Интернет, http://media.popis2011.stat.rs/2011/prvi_rezultati.pdf, 10/05/2015

42) Анђелија Ивков-Цигурски, Милка Бубало-Живковић, Тамара Лукић, Александра Драгин, Љубица Ивановић, Милана Пашић, *Демографски развој пограничних општина Баната у другој половини XX века*, нав.дело, стр. 165-166.

округа. Од преко 217 хиљада у 1991. број становника Средњо-банатског округа је до 2011. спао на приближно 187 хиљада. У Севернобанатском округу је број смањен са 173 на 147 хиљада, а у Јужнобанатском са 319 на 291 хиљаду становника.⁴³⁾

6. ЗАКЉУЧАК

Банат је не тако давно посматран као значајна војно-одбрамбена тачка, плодно равничарско подручје и погодно место за насељавање различитих народа. Истраживање је показало да су се колонизационе власти одувек водиле јасним војним, политичким и економским интересима у својим плановима за колонизацију Баната. Почев од Хабзбурговаца, преко Мађара, па све до Југословена, главни мотиви за развој Баната били су војна одбрана, снажење националног елемента и искоришћавање привредних потенцијала. Политички интереси су покретали привредни развој Баната, а привредни развој је одувек био фактор који становништво везује за одређену територију. Данас је ситуација у Банату таква да га становништво напушта из године у годину у потрази за послом и бољим животним условима. Као и некад, потребно је политички проценити значај ове области и формулисати адекватну стратегију за њен развој. Са добро осмишљеном економском политиком, Банат би могао да постане много уноснија пољопривредна област, важно средиште производне индустрије и привлачна геоекономска зона српске привреде и европских улагања. Од квалитета политичке процене значаја Баната директно зависи његово даље историјско кретање, односно шанса да буде успешна развојна област или периферија у Европи.

ЛИТЕРАТУРА

Арсењев Алексеј, „Руси у Банату“, у зборнику: *Банат кроз векове* (приредили: Миодраг Матицки, Видојко Јовић), Вукова задужбина, Београд, 2010, стр. 663-712.

Бабиак Јан, „Словаци у Банату“, у зборнику: *Банат кроз векове* (приредили: Миодраг Матицки, Видојко Јовић), Вукова задужбина, Београд, 2010, стр. 713-755.

43) Студија: *Демографска анализа региона српског и румунског Баната*, Интернет, http://bcb-2010.com/download/Demografaska_analiza_banata_w2003.pdf, 08.09.2016., стр. 30; Републички завод за статистику, *Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Србији 2011*, нав.дело, стр. 15-16.

- Бешлин Бранко, „Немци у Банату“, у зборнику: *Банат кроз векове* (приредили: Миодраг Матицки, Видојко Јовић), Вукова задужбина, Београд, 2010, стр. 621-645.
- Димић Жарко, „Први Аустро-турски рат 1716-1718. и ослобођење Баната од турске власти“, у зборнику: *Банат кроз векове* (приредили: Миодраг Матицки, Видојко Јовић), Вукова задужбина, Београд, 2010, стр. 169-192.
- Ђере Золтан, „Скица промена етничког састава становништва на тлу данашње Војводине 1526-1910“, *Истраживања*, Филозофски факултет, Нови Сад, бр. 15/2004, стр. 105-125.
- Ердељановић Јован, *Срби у Банату*, Матица српска, Нови Сад, 1986.
- Ерлер Јохан Јакоб, *Банат*, Историјски архив у Панчеву, Панчево, 2004.
- Ивков Анђелија, *Демографска слика Војводине*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2006.
- Ивков-Цигурски Анђелија, Бубало-Живковић Милка, Лукић Тамара, Драгин Александра, Ивановић Љубица, Пашић Милана, *Демографски развој пограничних општина Баната у другој половини XX века*, ПМФ – Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад, 2010.
- Ивков-Цигурски Анђелија, Бубало-Живковић Милка, Пашић Милана, „Промене броја становника Баната крајем XX века, са освртом на пограничне општине“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, Матица српска, Нови Сад, бр. 131/2010, стр. 305-317.
- Јанкулов Борислав, *Преглед колонизације Војводине у XVIII и XIX веку*, Матица српска – Одељење за друштвене науке, Нови Сад, Историјски архив у Панчеву, Панчево, 2003.
- Јојкић Владан, *Национализација Бачке и Баната: етно-политичка студија*, Јовановић и Богданов, Нови Сад, 1931.
- Крел Александар, „Промене стратегије етничког идентитета Немаца у Суботици у другој половини 20. века“, *Гласник Етнографског института САНУ*, Етнографски институт САНУ, Београд, бр. LIV/2006, стр. 319-332.
- Малуцков Мирјана, *Румуни у Банату*, Војвођански музеј, Нови Сад, 1985.
- Милекер Срећко, *Историја градова и градског развића у Банату*, Историјски архив у Панчеву, Панчево, 2004.
- Митровић Мирко, Етничка слика Баната крајем XVIII и почетком XIX века, *Истраживања*, Филозофски факултет, Нови Сад, бр. 15/2004, стр. 125-134.
- Мицић Милан, *Развитак нових насеља у Банату (1920-1941)*, Војвођанска академија наука и уметности, Нови Сад, 2013.
- Николић Добривоје, *Срби у Банату у прошлости и садашњости*, Уранија, Нови Сад, 1941.
- Пејин Јован, „Банат у „Великом рату“ 1914-1918. године и ослободилачки напор“, у зборнику: *Банат кроз векове* (приредили: Миодраг Матицки, Видојко Јовић), Вукова задужбина, Београд, 2010, стр. 217-246.
- Пејин Јован, *Преглед прошлости Срба у Банату*, Ведес, Београд, Историјски архив, Зрењанин, Историјски архив, Кикинда, Историјски архив, Панчево, 2003.

- Пејин Јован, *Срби и Мађари*, Комуна, Кикинда, 1996.
- Поповић Душан Ј., *Срби у Војводини II*, Матица српска, Нови Сад, 1990.
- Радовановић Војислав, „Јевреји у Банату“, у зборнику: *Банат кроз векове* (приредили: Миодраг Матицки, Видојко Јовић), Вукова задужбина, Београд, 2010, стр. 757-785.
- Републички завод за статистику, *Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Србији 2011*, Интернет, http://media.popis2011.stat.rs/2011/prvi_rezultati.pdf, 10/05/2015
- Спарносу Лаура, „Румуни у Банату“, у зборнику: *Банат кроз векове* (приредили: Миодраг Матицки, Видојко Јовић), Вукова задужбина, Београд, 2010, стр. 599-620.
- Станковић Владимир, Ђорђевић Љиљана, „Попис 2002: Избеглице у Србији“, у зборнику: *Миграције, кризе и ратни сукоби на Балкану с краја 20. века* (приредио: Горан Пенев), Друштво демографа Србије, ДемоБалк, Београд, 2011, стр. 91-99.
- Студија: *Демографска анализа региона српског и румунског Баната*, Интернет, http://bcb-2010.com/download/Demografaska_analiza_banata_w2003.pdf, 08.09.2016.
- Ђурчић Слободан, „Једна мало позната миграција ка Војводини“ *Зборник Матице српске за друштвене науке*, Матица српска, Нови Сад, бр. 121/2006, стр. 69-76.

Ivana Velickovski

BANAT FROM THE 18TH TO THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY: FROM THE STRATEGICALLY IMPORTANT AREA TO THE PERIPHERY IN EUROPE

Resume

From strategically important area in its own past, Banat is facing today two problems of key importance for its further development, economic stagnancy and depopulation. From the 18th century Banat has passed through four waves of colonization that were substantially influenced its development and character. Banat used to be a significant defensive point, rich resource base and suitable place for settlement of various nations. This research focuses on the motives of different authorities for planned colonization of Banat and the measures that were undertaken with the aim to create a suitable place for living from marshy Banat. These factors are analyzed through the ages, starting from Austrian, Hungarian, to the Yugoslav colonization policy. For sources were taken relevant papers from domestic scientific literature

about the history and development of Banat, contemporary researches on demographic changes in Banat and census results from 2011. The results showed that investments in Banat has always had a clear military, political and economic interests. Every government wanted to organize strong defense of its borders, to strengthen its own national element and to utilize economic potential. The main goal of this research is to discuss those interests and make the connection with situation in Banat today, which is characterized by absence of political and economic development strategies and demographic decline as a direct consequence. Unfortunately, Banat is today a periphery in Europe, but it could be successful developing area. It depends primarily on political assessment of its importance. It is always been so.

Key words: colonization policy, population, migrations, development, Banat.

* Овај рад је примљен 22. 09. 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 06. 10. 2016. године.